

МИРОСЛАВ ТРОФИМУК, ОЛЕКСАНДРА ТРОФИМУК

ОЛЕКСА МИШАНИЧ – ПРОМОТОР РОЗВИТКУ ДИСЦИПЛІНИ НЕОЛАТИНІСТИКИ В УКРАЇНІ

Олекса Васильович Мишанич, починаючи від 1958 р., коли він вступив до аспірантури Інституту літератури НАН України, пройшов усі періоди – і відносних „відлиг”, і жорстких „закручувань гайок” в українській культурі. Минулого 2013 року 80-річчя з дня народження видатного вченого і організатора наукового процесу (помер Олекса Мишанич 1 січня 2003 р. на 71 році життя внаслідок важкої хвороби) було відзначене спеціальним виданням на його пошану у серії *Студії з україністики*¹. Нинішнього ж 2014 р. у січні минуло десятиріччя, як вчений і вчитель нас покинув.

Мета цієї статті – окреслити внесок Олекси Мишанича у розвиток новолатиністичних досліджень в Україні: у справу вивчення літературної латиномовної спадщини України. Попри відсутність відповідної спеціальності у сучасній Україні, цей процес має уже тривалу історію.

Отож, 1 січня 1979 р. було відновлено Відділ давньої української літератури Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР. Однією із головних тем цього часу стало чергове звернення „ad fontes”. Новолатиністичні студії стали одним із пріоритетних напрямів для науковців

¹ *Студії з україністики КНУ імені Т.Г. Шевченка*, Вип. XIII, Київ 2013.

і перекладачів. Керівник відділу Олекса Мишанич неодноразово наголошував на необхідності підготовки кваліфікованих кадрів для цієї праці, інспірував і працівників відділу і перекладачів з-поза Інституту літератури на переклад і дослідження латиномовних текстів, активно брав участь як рецензент і упорядник, член редколегій в організації конференцій, антологічних збірників, колективних монографій, збірників наукових праць, де обов'язково постулював наявність досліджень новолатиністичної тематики.

Отож, співробітники відділу підготували до друку багато публікацій: збірники праць членів відділу *Літературна спадщина Київської Русі і українська література XVI–XVIII ст.* (1981)², *Українська література XVI–XVIII ст. та інші слов'янські літератури* (1984)³, *Українське літературне бароко* (1987)⁴, *Писемність Київської Русі і становлення української літератури* (1988)⁵, *Європейське Відродження та українська література XIV–XVIII ст.* (1993)⁶, матеріали до *Української літературної енциклопедії*⁷.

Як свідчить сам Олекса Мишанич у ґрунтовній статті *Давня українська література (XI–XVIII ст.)*, написаній як спроба осмислення 75-річчя історії Інституту літератури, „Про серійність видань питання не ставилося, оскільки для заснування видавничої серії потрібна була спеціальна

² *Літературна спадщина Київської Русі і українська література XVI–XVIII ст.*, Київ 1981, 265 с.

³ *Українська література XVI–XVIII ст. та інші слов'янські літератури*, Київ 1984, 311 с.

⁴ *Українське літературне бароко*, Київ 1984, 301 с.

⁵ *Писемність Київської Русі і становлення української літератури*, Київ 1988, 317 с.

⁶ *Європейське Відродження та українська література XIV–XVIII ст.*, Київ 1993, 373 с.

⁷ *Українська Літературна Енциклопедія: В 5 т.* за ред. І.О.Дзевєріна, Київ 1988, Т.1: А – Г, 536 с.; Т.2 (1990): Д-К, 576 с.

постанова Кабінету Міністрів України і дозвіл Москви. Ініціатори видання (О.Мишанич і В.Крекотень) вирішили випустити тематичні збірники. Так з 1981 до 1993 р. друком вийшло шість збірників, обсягом 20-25 аркушів кожний...»⁸

Ці видання містять чимало досліджень про окремі аспекти новолатинської української літератури, а також публікації перекладів латиномовних джерел. Зокрема, у збірнику *Літературна спадщина Київської Русі і українська література XVI–XVIII ст.* Володимир Крекотень у співпраці із Віталієм Маслоком та Володимиром Литвиновим опублікував текст *Київської поетики 1637 р.* – першого відомого сьогодні курсу Києво-Могилянської академії. Дмитро Наливайко у статті *Київські поетики XVII–початку XVIII ст. в контексті Європейського літературного процесу* аналізує зміст і стильові ознаки курсів теорії поезії та узагальнює їхню роль і значення у розвитку теорії літератури в Україні.

Статті Дмитра Наливайка *Станіслав Оріховський як український латиномовний письменник Відродження*, Людмили Софронової *Жанрова система Київської шкільної драми*⁹, Миколи Сулими *Сапфічний вірш або строфа у слов'янській поезії XVI–XVIII ст.*¹⁰ та Ростислава Радішевського *Українсько-польські літературні зв'язки XVI–XVIII ст.*¹¹ внесли нові ідеї у розвиток літературознавства в Україні.

⁸ О. Мишанич, *Давня українська література*, с. 66.

⁹ Л.О. Софронова, *Жанрова система Київської шкільної драми* [в:] *Українська література XVI–XVIII ст. та інші слов'янські літератури*, за ред. О. В. Мишанича, Київ 1984, с. 232–252.

¹⁰ М.М. Сулима, *Сапфічний вірш або строфа у слов'янській поезії XVI–XVIII ст.* [в:] *Українська література XVI–XVIII ст. та інші слов'янські літератури*, за ред. О.В. Мишанича, Київ 1984, с. 223–231.

¹¹ Р.П. Радішевський, *Українсько-польські літературні зв'язки XVI–XVIII ст.* [в:] *Українська література XVI–XVIII ст. та інші слов'янські літератури*, за ред. О. В. Мишанича, Київ 1984, с. 186–205.

Продовженням практики видання наукових тематичних збірників стали неперіодичні видання кінця ХХ – початку ХХІ ст. Це – *Медієвістика. Збірник наукових статей* – спільний проект Інституту літератури й Одеського університету (5 випусків), де Олекса Мишанич був відповідальним редактором, та *Львівська медієвістика* – проект Львівського національного університету імені Івана Франка (4 випуски).

У першому випуску збірника *Медієвістика* надруковано статті Миколи Корпанюка *Польсько- та латиномовне літописання України та його місце в історії національної белетристики XVII–XVIII ст.*, Ольги Циганок *Музи-мандрівниці, або шляхами Аполлона (з історії літературної топіки)* та Мирослава Трофимука *Ще раз про неповноту української культури або ж перспективи неолатиністики в Україні*¹². До першого випуску збірника *Львівська медієвістика* під титулом *Дмитро Туптало у світі українського бароко* включене дослідження Олександри Трофимук та Мирослава Трофимука *Дмитро Туптало. Епістолиї багатомовні*, яке містить публікацію українсько-, польсько-, латиномовних та макаронічних листів Дмитра Туптала й розвідку, присвячену проблемі стилістики барокового епістолярного жанру, багатомовності літератури епохи Бароко, широти мовно-стилістичної палітри як характерної ознаки людини українського бароко¹³. У третьому випуску *Львівської медієвістики* – *Біля джерел українського бароко* поміщено статтю Олександри Трофимук *Весільний панегірик бароко*, присвячену аналізу метричних та мовно-стилістичних особливостей жанру шлюбного панегірика, який був дуже популярним в епоху

¹² *Медієвістика*, Випуск I. За ред. О. Мишанича, Одеса 1998.–160 с.

¹³ О. Трофимук, М. Трофимук, *Дмитро Туптало: „Епістолиї багатомовні”* [в:] *Дмитро Туптало у світі українського бароко: Збірник наукових праць. [У надзаг.: Львівська медієвістика. – Вип. 1]*, за ред. Б. Криси, Львів 2007, с. 266–289.

бароко¹⁴, та статтю Мирослава Трофимука *Античність у контексті українського бароко*, де розглянуто роль античної літератури та ренесансної теорії поезії у процесі становлення літератури бароко¹⁵.

Члени відділу давньої української літератури Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України – Василь Микитась, Володимир Кречотень та Олекса Мишанич – утворили авторську групу, відповідальну за виклад історії літературного процесу XI – першої половини XVIII ст. в *Історії української літератури* у двох томах, опублікованої 1987 р.¹⁶ У кінці 80-х років XX ст. згадані члени відділу давньої української літератури – Василь Микитась, Володимир Кречотень і Олекса Мишанич – як упорядники окремих томів *Бібліотека української літератури* (БУЛ) ввели до складу видань цієї науково-популярної серії, що претендувала на канонотворчу роль, переклади латиномовних творів. У том *Українська література XIV–XVI ст.* (К., 1988)¹⁷ упорядники ввели переклади (щоправда, без зазначення імені перекладача) творів видатного полеміста XVI ст. Станіслава Оріховського та згадали ще цілу плеяду їхніх сучасників: Григорія Чуя Русина із Самбора, Юрія Русина з Тичина, Себастьяна Фабіяна Кленовича, Симона Пекаліда, хоча тексти й не увійшли до складу тому¹⁸.

¹⁴ О. Трофимук, *Весільний панегірик бароко* [в:] *Біля джерел українського бароко: Збірник наукових праць [У надзаг. Львівська Медієвістика. Вип. 3]*, за ред. Б. Криси, Львів 2010, с. 224–231.

¹⁵ М. Трофимук, *Античність у контексті українського бароко* [в:] *Біля джерел українського бароко: Збірник наукових праць [У надзаг. Львівська Медієвістика. Вип. 3]*, за ред. Б. Криси, Львів 2010, с. 109–119.

¹⁶ *Історія української літератури: у двох томах*, Київ 1987, т. I, 631 с.

¹⁷ *Українська література XIV–XVI ст.: Апокрифи. Агіографія. Паломн. твори. Історіограф. твори. Полем. твори. Переклад. повісті. Поет. твори* за ред. В.Л. Микитася, Київ 1988, 600 с.

¹⁸ В.Л. Микитась, *Українська література XIV–XVI ст.*, [в:] *Українська література XIV–XVI ст.* Київ 1988, с. 12–14.

В іншому томі згаданої серії – *Українська література XVII ст.* (К., 1987)¹⁹ його упорядник Володимир Кречотень помістив усього два латиномовні твори у розділі *Анонімні вірші про Визвольну війну 1648–1654 рр.: Непереможний Богдан Хмельницький, могутній володар... та Епітафія Богдану Хмельницькому...* (переклади Ірини Бетко). У передмові згадано про курси теорії поезії, звідки й запозичено оригінали творів²⁰.

Значно більше перекладів латиномовних творів бачимо у томі *Українська література XVIII ст.* (упорядник Олекса Мишанич, К., 1983)²¹. Тут надруковано вірші Теофана Прокоповича, вірш Стефана Яворського *Митрополита рязанського та муромського слізне з книгами прощання* (переклад Миколи Зерова), а також твори Гната Бузановського, Митрофана Довгалевського *Панегірик Анні Іванівні* (уривок), Павла Конюскевича *Епіграма* та Георгія Кониського *Похвала логіці* (переклади Віталія Маслюка).

Три згадані видання фактично стали спробою академічного осмислення перекладацького доробку й матеріалу, нагромадженого антологійними збірками останнього двадцятиліття ХХ століття.

Давня українська любовна поезія – так називається передмова Олекси Мишанича до тематичної антології *Пісні Купідона: Любовна поезія на Україні XVI – поч. XIX ст.*²², до складу якої увійшла низка латиномовних творів.

¹⁹ *Українська література XVII ст.: Синкрет писемність. Проза. Драматургія. Белетристика*, ред. О. В. Мишанич, Київ 1987, 608 с.

²⁰ В.І. Кречотень, *Українська література XVII ст.*, [в:] *Українська література XVII ст.: Синкрет писемність. Проза. Драматургія. Белетристика*, ред. О. В. Мишанич, Київ 1987, с. 9.

²¹ *Українська література XVIII ст.: поетичні твори. Драматичні твори. Прозові твори*, Київ 1983, 694 с.

²² *Пісні Купідона: Любовна поезія на Україні XVI – поч. XIX ст.*, за ред. В. Колосової, Київ 1984, 352 с.

Олекса Мишанич виступив також рецензентом двох антологій. Антологія *Українська поезія XVI століття* засвідчила добрий рівень редакційної підготовки²³. У цьому виданні використано переклади чотирьох авторів: Володимира Литвинова, Віталія Маслюка, Мирослава Трофимука та Андрія Содомори. У їхній інтерпретації подано тридцять творів восьми авторів: Юрія Дрогобича, Павла Русина, Миколи Гусовського, Григорія Чуя русина із Самбора, Георгія з Тичина русина, Івана Туробінського русина. Поему Себастьяна Фабіяна Кленовича *Роксоланія* упорядник подав у новому повному перекладі Віталія Маслюка, вперше надруковано переклад поеми Симона Пекаліда *Про Острозьку війну під П'яткою проти низових чотири книги...* (переклад Віталія Маслюка; скорочено).

Загалом в антології подано україно-, польсько- і латиномовні твори авторів XVI століття; латиномовний пласт тут домінує. Це відобразилося й у передмові *Українська поезія XVI століття*, яка доволі об'єктивно, як на свій час, окреслює параметри багатомовного літературного процесу означеного періоду. Перед текстами перекладів літературних творів подаються короткі біографічні довідки про авторів, а примітки роз'яснюють зміст маловживаних термінів. Інформаційний блок доповнює *Словничок античних і біблійних імен і назв*.

До другої книги (друга половина XVII ст.) увійшли переклади таких текстів, написані латинською мовою: анонімний твір *Епітафія Богдану Хмельницькому та Вірш про Богдана Хмельницького* Гната Бузановського, *Промова Готфріда до Коломана...* Іриней Фальковського, вірші *Бонапарт і Олександр Російський*, *Панегірик учителєві Іванові Станкевичу на день народження та Роздумуючи над занепадом працелюбності та людським кровопролиттям*

²³ М. Трофимук, *Друге відродження* [в:] «Жовтень», 1989, № 3, с. 126–129; Рец. на: *Українська поезія XVI століття*, Київ 1987, 287 с.

з приводу Галльської війни... Василя Довговича (усі твори в перекладах Віталія Маслюка).

Олекса Васильович Мишанич був науковим керівником декількох дисертаційних досліджень, присвячених аналізу особливостей латиномовного літературного процесу України та стильових особливостей літератури бароко. У 90-х роках на спеціалізованій вченій раді Інституту літератури НАН України імені Т. Г. Шевченка успішно захистили кандидатські дисертації аспіранти відділу Мирослав Трофимук *Роль античної літератури у курсах словесності Києво-Могилянської академії* (1990), Ольга Савчук (Циганок) *Творчість Павла Русина з Кросна і деякі питання рецепції латинської традиції в українському віришванні XVI–XVIII ст.* (1994) та Олександра Трофимук *Літературна спадщина Пилипа Орлика доеміграційного періоду (1672–1714)* (1996).

Безпосереднім продовженням описаної організаторської діяльності Олекси Мишанича стало продовження неолатиністичних досліджень в Інституті неолатиністики (Львів) упродовж 1995 – 2004 роках. Зокрема, Мирослав і Олександра Трофимуки – засновники Інституту, у співпраці із Українським католицьким університетом (тоді – Львівська Богословська Академія), та фондом „Відродження”, американською фундацією ACLS згенерували й опублікували *Латинсько-український словник* на 30 000 ключових слів – необхідний інструмент для класичних і новолатиністичних досліджень (єдиний на той час *Латинсько-український Словар* Юліана Кобилянського давно став бібліографічним раритетом). Крім того, у співпраці з різними інституціями (Міністерством культури і туризму України, Національним Музеєм історії України, Національною бібліотекою України імені В.І.Вернадського, Центральним державним історичним архівом (м. Київ), Інститутом літератури НАН України, Інститутом історії НАН України, Міжрегіональною академією управління

персоналом (Київ), НТШ у Нью-Йорку) та різноманітними фондами було опубліковано декілька видань творчої спадщини гетьмана Пилипа Орлика, зокрема, його епістолярій та *Конституцію 1710 р.*

Якщо взяти до уваги, що до складу творчих колективів Київського Інституту філософії НАН України та Львівського Інституту українознавства НАН України (тоді Інститут суспільних наук) теж належали випускники класичної філології Львівського національного університету імені Івана Франка, можна сміливо твердити, що наприкінці ХХ ст. в Україні з'явилося сприятливе середовище для розвитку неолатиністичних досліджень.

Отож, однією із важливих заслуг Відділу давньої літератури та особисто його керівника члена-кореспондента НАН України Олекси Мишанича стало фактично заснування дисципліни неолатиністики в Україні.